

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bányai János

Franz Kafka rajzai

Jovica Aćin: *Šetnja po krovu. Sabrani crteži Franca Kafke.*
Geopoetika, Beograd, 2007.

Jovica Aćin bánáti származású, Belgrádban élő szerb író új könyve, a *Séta a háztetőn* Franz Kafka összegyűjtött rajzait tartalmazza. Összesen negyvenhat rajzot, valamint még kilenc lappangó rajz hozzáférhető adatait. A könyv szerzője szerint további rajzok is fellelhetők lesznek mostanáig zárt hagyatékokban, esetleg Kafka barátja, Max Brod örökségében, aki – tudvalevő – Kafka végrendelete ellenére őrizte meg és adta közre az író műveit, feljegyzéseit, naplóit, részben a leveleket meg a rajzokat is. Jovica Aćin harminc év szorgos munkájával gyűjtötte egybe különféle kiadványokból, nehezen hozzáférhető forrásokból *Az átváltozás*, *A kastély*, az *Amerika* szerzőjének rajzait. Meglepetés a könyv, mert ha tudni is lehetett, Kafkának Gustav Janouch-sal folytatott beszélgetéseiből is, hogy – amint mondotta az író a beszélgetés során – egész életében rajzolt, így együtt, egy helyen, ezenkívül pedig Kafka írásainak szomszédságában és a könyv közreadójának kommentárjaival, ez ideig aligha voltak láthatók Kafka összegyűjtött rajzai, legalábbis én nem láttam őket így együtt.

Jovica Aćin számozva, valós vagy feltételezett címek szerint valószínűsített időrendben adta közre Kafka rajzait. Legtöbbször a rajzokon található szövegekre vagy szöveghelyekre hivatkozva, máskor azokra az írásokra, amelyekbe beékelődtek a rajzok. Ám korábbról már ismert rajz is található a könyvben, többek között a könyv címét adó és a címlapján is megjelenő *Séta a háztetőn*. A rajznak pontos elbeszélésére lelt a könyv szerzője Kafka

Egy küzdelem leírása című korai elbeszélésében: „Előre nyújtott jobb lábamra támaszkodtam, miközben bal lábam ujjaival tartottam magam, mert – sokszor megtapasztaltam – csak ez a helyzet adott biztonságot” – s valóban ezt mondja a rajz. Persze továbbiakat is mond. Azt, hogy meredek a háztető, hogy fordítottan állnak rajta a cserepek, hogy az alak bal karja a kémény felett fekszik, és azon túlra mutat, míg a jobb kéz szorosan a testhez simul, a kézfej eltűnik a zsebben. Acín a rajzhoz tartozónak véli az említett mondaton kívül Kafkának a *Séta, hirtelen* és *Az elrohanók* című rövid novelláját, különösképpen az utóbbi első bekezdését: „Ha éjszaka az utcán sétálgatunk, és már messziről látjuk – mert emelkedik előttünk az út, és telihold van –, hogy egy ember szalad felénk, nem fogjuk megragadni, még ha gyengének, hitványnak látszik is, még ha valaki kiáltozva rohan is mögöttem, hanem hagyjuk, hadd fusson tovább.” Valóban ez a történet, vagy történetstilánk olvasható ki a háztetőn sétáló alak mozdulatából. A telihold fénye, a kémény felett tartott bal kar mintha utat mutatna egy másiknak, aki nem látszik a képen, a láb mozdulata pedig mintha utat nyitna az elrohanó előtt, a meredek háztető pedig, mintha az előttünk emelkedő út lenne.

Jovica Acín a rajzok kontextusait kereste, s mindegyiknek meg is találta meghatározó vagy továbbmondó szövegösszefüggését Kafka elbeszéléseiben, novelláiban, naplóiban, regényeiben és leveleiben. Vagyis a rajzokat a szövegek részének tekintette, és lehetséges olvasatait nyújtotta. Arra figyelt, hogy hol folytatódik a rajz a szövegben, és fordítva, arra is, hogy a szöveg miként folytatódik a rajzokon. Vagyis szerinte Kafka rajzai olvasásra valók, és éppúgy olvashatók, mint az író prózája. Egy helyütt azonban arról is szól, hogy legjobbak Kafkának azon rajzai, amelyeknek nincs szükségük kontextusra, hanem ők maguk több elbeszélés és történet kontextusát adják. Ebből arra is lehet következtetni, hogy Kafka rajzai az írás helyett készültek, amikor nem ment az írás, helyettesítette a rajz. Ezért olvashatók Kafka rajzai meg nem írt történetekként. Legjobb azonban, ahogyan Acín is tette, egybeolvasni, vagy egyformán olvasni Kafka rajzait és írásait. Főként azért, mondja Acín, mert a rajzok mindig történetek, de ugyanakkor mindig lemondások is a történet elbeszéléséről. Ebből következik, hogy Kafka írásának és rajzolásának valamiféle „aszimmetrikus egyensúlya” van, amely egyensúlyt ő maga rajzolta meg az egyik Max Brodhoz intézett levelében 1909-ből vagy 1910-ből. A rajzon az író toll szára közepén megtört: így viszonyul egymáshoz Kafka írása és rajzolása, mondja Acín, derékszögben egymásba illesztve. Azt jelenti ez, hogy Kafka rajzai kéziratához, levelek, naplók, elbeszélések kéziratához tartoznak. Sőt, állítja Acín, a szöveg részei, azaz a szöveg csak fellélegzés két rajz között. Kafka egy helyütt arról is szólt, hivatkozik rá Acín, hogy rajzai novellái elképzelt hőseinek képmásai, mert ő a regény- és novellahősöket nemcsak leírva, rajzolva is látni akarja. Ehhez teszi hozzá Acín, hogy

– tudvalevő – Kafka írásainak nagyon erős vizuális dimenziójuk és hatásuk van, az elbeszélésekben leírt alakok és helyzetek, a szóval megragadott képek mind sorra jól láthatók az olvasás során, aminek némileg ellentmond az a szintén Max Brodhoz intézett levél, amelyben tiltakozik *Az átváltozás* kiadójának szándéka ellen, hogy a könyv fedőlapjára megrajzoltassa azt a „szörnyű férget”, amivé „változva találta magát ágyában” Gregor Samsa. Nagyon erős vizuális hatása van a képnek – figyeljük meg: Gregor Samsa „Páncélszerűen kemény hátán feküdt, és ha kissé fölemelte a fejét, meglátta domború, barna, ív alakú, kemény szelvényekkel ízelt hasát, amelyen alig marad már meg végleg lecsúszni készülő paplana” – Kafka mégsem akarja, hogy az illusztrátor megrajzolja a „szörnyű férget”, amivé reggelre ébredve Gregor Samsa átváltozott. Miben lelhető meg magyarázata e kettősségnek? Valószínűleg abban, hogy Kafka – Acín többször megismételt interpretációja ellenére – nem tévesztette össze a rajzot az írással, mert ha összetéveszti őket, mindkét közlésmód önállóságát és függetlenségét kockáztatja. Vagyis, Kafka rajzai és írásai valóban egybetartoznak, egymás irányából is olvashatók, egymást kérdezik és egymásnak válaszolnak, mégis függetlenek egymástól, a maguk egyszerűségében önállóak és egészek. Abban is igaz a lehet Acínna, hogy Kafka több rajza az unalmas hivatali órák során készülhetett, néha valóban csak unaloműző firválásnak látszanak, ám semmiképpen sem mellékes termékei a művészi képzeteknek, hiszen minden egyenes, vagy hajlított vonalukkal rámutatnak, fel- és megidéznek, szavá tesznek. Mit is? Kafkának azt a „köpönyegét”, amelyből az egész modern irodalom előlépett, Mannon és Camus-n át Borgesig és tovább. „Néhány sor is elég neki, hogy felejthetetlen képet rajzoljon” – írta Borges *Az átváltozás* előszavában. Jovica Acín nem hivatkozik Borgesre, de könyvében mindvégig a dél-amerikai író gondolatát variálja. Azt valójában, hogy Kafka minden mondatával „felejthetetlen képet rajzol”, és itt a hangsúly a képre meg a „rajzol”-ra esik, nem arra, hogy a mondat és a kép egymást kiegészítsenek, hanem arra, hogy függetlenségükben és önállóságukban tartoznak szorosan egybe. Ezért nem rajzolhatók meg Kafka mondatai, és ezért nem mondhatók Kafka rajzai. Maurits Ferenc, amikor nevezetes átváltozás-sorozatát rajzolta, nem illusztrálta Kafka mondatait és képeit, hanem önálló képeket alkotott, amelyeknek ihletője Kafka egész művészete volt. Maurits Kafka világából merített, nem Kafka „felejthetetlen képet rajzó” mondataiból.

Hasonlóan járt el Jovica Acín is. Azonkívül, hogy megkereste és megtalálta a Kafka-rajzokkal párbeszédet folytató szövegeket meg szövegrészeket Kafka prózájában, elbeszéléseiben és naplóiiban, regényeiben és leveleiben, maga is Kafkát idéző, Kafka világából merítő, abból ihletődő szövegeket írt Kafka rajzai mellé, jegyzeteket, álmképeket, emlékeket, a szépirodalom felé hajló esszéket és teljes novellákat. Egy percre sem áltatta magát abban, hogy

érti Kafka rajzait, hogy Kafka művészetének nyomába léphetett, ellenkezőleg, arra tett kísérletet, hogy önmagát, saját álmait és gondolatait, emlékeit és tapasztalatait ismerje fel és ismerje meg Kafka világának kontextusában. A Walter Benjamin modorában készült kommentárjai során kérdezi Acín: „Elérhetetlen cél felé vezető céltalan vonalak-e vajon Kafka rajzai – majd így válaszol: – Rövid lélegzetű logikára hivatkozva ne kérdezzenek. Vagy kérdezzék meg kétszer. Ha valaki arra a kérdésükre, hogy merre tart, azt feleli, nem tudja, és erre önök azon nyomban azt válaszolják, vele tartanak, akkor jó úton járnak az elérhetetlen cél felé vezető céltalan vonalak megragadása felé. Ilyenek Kafka vonalai.”

Max Brod – írja Acín – 1903 óta gyűjtötte Kafka rajzait, az író kézírataiból tépte ki őket, naplóból, jegyzetfüzeteiből, diákkori jegyzeteiből, így kontextusuktól rendre függetlenítette őket, megrövidítve bennünket rajzok és szövegek közvetlen összetartozásának tapasztalatától, ám a rajzok méreteit, keletkezésük időpontját, forrásaikat, technikájukat sem közölte, ebből következően nem húzhatjuk meg a választóvonalat az íróként rajzoló Kafka és a képzőművész Kafka írásai között. „Találgatunk. Tévelygünk – mondja Acín. – Létezik a cél, nem létezik az út; amit útnak mondunk, maga a tétovázás” – írja ugyanott. Így állunk Kafka összegyűjtött rajzai, Jovica Acín szövegválogatása és kommentárjai előtt. Találgatunk, tétovázunk. De vezet-e a találgatásnál, a tétovázásnál, a „talán”-nál jobb út a művészet, mondjuk Kafka rajzainak megértése felé?